

אלף שנות גלות במערב. יהודים תחת שלטון האסלאם: מקורות ומסמכים. דוד ליטמן ויוסף פנטון, רמת גן, אוניברסיטת בר אילן, תשפ"ב. 401 עמ', (press@mail.biu.ac.il)

"ד"מים" הם בני חסות לא-מוסלמים הנמצאים תחת שלטון מוסלמי, שזכויותיהם מעטות וחובותיהם רבות מאוד. זה היה מצבם של מאות אלפי היהודים שחיו בצפון אפריקה, ובעיקר במרוקו ובאלג'יריה, באלף השנים האחרונות. למרות ניסיונות של היסטוריונים (וגם של חלק מצאצאי יהודי צפון ארץ ישראל) לתאר את מצב היהודים בארצות האלו במהלך השנים כנסבל וסביר ואפילו חיובי, להוציא אולי תקופות מסוימות - מאות המסמכים המקוריים המובאים בספר זה ע"י שניים מבכירי החוקרים של יהדות המזרח מוכיחים את ההיפך: חוץ מתקופות בודדות מצבם של היהודים בצפון אפריקה היה רע, השלטונות וגם רוב האזרחים התייחסו אליהם בנוקשות ולעיתים אף באכזריות, מה שבסופו של דבר בא לידי ביטוי בכך שרוב ככל יהודי מרוקו ורוב יהודי אלג'יריה עזבו את מדינתם ברגע שהדבר ניתן להם במהלך הדור הקודם, רבים מהם עלו לארץ ישראל והאחרים היגרו לצרפת ולמדינות נוספות. המחברים מדגישים שאין להם עניין לקלקל את הקשרים המתהדקים והולכים בין מרוקו לבין מדינת ישראל, ובין יהודי מרוקו שבארץ ובעולם לארץ מגורי אבותיהם, אבל האמת צריכה להיאמר, והיא 'נאמרת' בספר זה בעזרת מאות עדויות של נוסעים וקונסולים ומסמכי שלטון ועדויות של אנשי המקום ומבקרים מארצות אחרות ושבייט שנקלעו למרוקו ונפדו בהמשך ודו"חות רשמיים של אגודות צדקה וחסד ועוד שנפוסים על פני כאלף שנים (בין השנים 1912-1997), שמובאים בספר זה מתורגמים לעברית עם מבואות והסברים, איורים ומפות, כך שתיעוד ותיאור היסטורי משתלבים זה בזה. 'הסתרת מציאות היסטורית זו בגין רגישויות של צד מסוים עלולה לעכב את הרפורמה הנחוצה בעמדת האסלאם כלפי האחר' כותבים המחברים, והפירוש הוא שאם היחס ההיסטורי של המוסלמים כלפי היהודים ייחשב כסביר ולגיטימי, כפי שהרבה מנסים לומר בדורנו, ואף מתרפקים על חיי השיתוף עם השכנים המוסלמים בדור הקודם - ייקבע בליבם של המוסלמים שאז כרירת המחדל התקינה, ושמדינת ישראל ועם ישראל עוד צריכים להיות אסירי תודה על יחס נורמלי וסביר שמתבקש מהם היום - בעוד שהאמת היא שהמוסלמים בצפון ארץ צריכים להגיע לחידוש היחסים איתנו עם הרבה רגשי אשמה... בעמ' 62 מובא מקור שאין ספק במהימנותו, ציטוט מפירוש רבי חיים בן עטר זצ"ל על התורה כשהוא מתאר את הנעשה בארצו ('אור החיים' ויקרא ו, ב עם דילוגים): 'אשר עינונו בני עולה, ויסרונו בייסורי נקמה, יסורין ועינונים יותר מגלות מצרים... משעבדים וממזרים חיי ישראל' וכו'. בעמ' 60 מובא צילום של תחריט שנעשה בשנת 1842 באחת מערי מרוקו ע"י מבקר נוצרי, ומתואר בו ילד מוסלמי רוכב על גבו של רב יהודי ומתעלל בו ללא הפרעה, עדות של גוי חורט על פי תומו... והנה קטע שכתב מלח אמריקאי שעבר בשכונה היהודית של העיר מוגאדור בשנת 1815 (עמ' 193): 'ראיתי איך העלובים המסכנים האלו מוכים כשוורים במקלותיהם הגדולים של השוערים, בנסותם לחלוף על פניהם בהיות השוערים פתוחים כדי להשיג קצת אוכל או מים למשפחותיהם העטופות ברעב ובצמא'... חלק מהתיאורים מזעזע ממש. הספר יצא לאור בצרפתית לפני כעשרים שנה ע"י אוניברסיטת הסורבון וגרם לסערה בעולם האקדמאי, בהמשך תורגם לאנגלית, ועתה זכינו לתרגום עברי שעלולות להיות לו גם משמעויות אקטואליות. הספר מסתיים במפתחות מפורטים ומועילים.